



DEDE KORKUT METİNLERİ ÜZERİNDE TESPİTLER (2) The New Corrections On Dede Korkut Manuscripties

Sadettin ÖZÇELİK*

Özet

Bu makalede, Dede Korkut metinlerinde yanlış okunmuş veya yanlış anlamlandırılmış bazı kelimelerle ilgili yeni düzeltmeler ve bazı tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, yanlış okumalar, yanlış anlamlandırmalar, düzeltmeler ve tespitler.

Abstract

In this article it is discussed that corrections of some words or structures which were reading by mistake or missing and related to reading and meaning in Dede Korkut.

Key Words: Dede Korkut, wrong or missing word, correction, reading and to give meaning.

Drs.4a.6 (ME 4.6) Soylamada eksiklik

“Şarp yörügen kaçılığ ata nā-merd yigit yine bilmez,

binince binmese yæg

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar

çalınca çalsa yæg.

Çala bilen yigide oğıla kılıcdan bir çomağ yæg.”

Yukarıdaki metin Dede Korkut’un giriş bölümündeki *soylamalardan* birinde geçer. Metinde altı çizili cümlede bir eksiklik olduğu anlaşılıyor. Önce araştırmacıların bu cümleyi okuyuşlarını görelim:

Ergin: “Çalup keser öz kılıcı muhannetler çalınca çalmasa yig.”

Gökyay: “Çalup keser öz kılıcı muhannesler çalınca çalmasa yeg.”

Tezcan: “Çalub keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çalmasa yæg.”

Özçelik: “Çalup keser uz kılıcı muhannatlar çalınca çal[ma]sa yæg.”

Bence araştırmacıların bu cümlede *çalma* fiilini *çalmasa* şeklinde okuyarak yaptıkları tamir doğru fakat eksik bir tamirdir. Cümlenin tamiri kendisinden önceki cümlenin kuruluşu dikkate alınarak yapılmalı ve şöyle olmalıdır:

“Şarp yörügen kaçılığ ata nā-merd yigit yine bilmez,

binince binmese yæg

Çalup keser uz kılıcı muhannatlar [çala bilmez]

çalınca çal[ma]sa yæg.

Not: Bu düzeltme Vatikan 59a.9 için de geçerlidir.

* Prof. Dr., Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, sozcelik@dicle.edu.tr

Drs.7b.13 (ME 11.13) **alçak**: aşağı, rütbece aşağıda olan

“Benden alcağ gişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu, benüm şuçum ne oldikim kara otağa kondurdu?”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen *alçak* kelimesinin anlamını “*alçak, alçak yer*” (DKKII: 12); Gökyay, “*alçak, basık, aşağı, pes, pis, deni, hakir, aşağılık*” (DKK: 162) şeklinde vermiştir.

Bu anlamlar cümleye uygun düşmüyor. Nitekim, aynı araştırmacılar cümleyi bu eksikliği giderecek şekilde tercüme etmişlerdir: Ergin, cümleyi “...*benden aşağı kimseleri ak otağa, kızıl otağa kondurdu...*” (1971: 9) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay da *alçak* kelimesini Ergin gibi *aşağı* şeklinde tercüme etmiştir: “*Benden aşağı kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu...*” (1995: 31).

Ergin ve Gökyay cümleleri doğru tercüme etmelerine rağmen söz dizinlerindeki anlam eksik kalmıştır. Cümlede geçen *alçak* kelimesinin ‘*aşağı, rütbece aşağıda olan*’ anlamına kullanıldığı açıktır.

Drs.8a.11 (ME 12.11) **Çadunum, veregüm, dölegüm**

“Berü gelgil, başum bahtı, évüm tahtı!

Évden çıkup yöriyende selvi boylum,

Topuğında şarmaşanda kara saçlum,

Çurlu yaya beñzer çatma kaçlum,

Çoşa badem şıgmayan tar ağızlum,

Güz (11) almasına beñzer al yañaqlum,

⊙⊙⊙⊙⊙ Çadunum <·| }| veregüm <↔| dölegüm!

Görürmisin neler oldu?”

Yukarıda metindeki yazılışları gösterilen üç kelime araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunmuş veya anlamlandırılmıştır.

Ergin, kelimeleri “*Kavunum viregüm düvlegüm*” okumuş ve “*Kavunum yemişim düvleğim*” (1971: 10) şeklinde tercüme etmiştir. Sözlükte ise kelimelere “*düvlek kavun, ham kavun, kelek*” (DKKII: 101), “*kavun kavun*” (DKKII: 175), “*virek kavun?*” (DKKII: 314) anlamlarını vermiştir.

Gökyay, kelimeleri önce “*Kadunum, veregüm, dölügüm*” (DKK: 5.17) diye okumuş, daha sonra bu okuyuşu “*Kadunum, diregüm, döleğim*” (DKK: 339) olarak düzeltilmiş ve “*Kadunum, direğim, döleğim*” (1995: 32) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay ayrıca tercümesindeki dipnotta *dölek* kelimesi için “*ağırbaşlı, yumuşak başlı, sakın, itaatli, vakarlı Çok döl veren, çok doğuran*” (1995: 173) anlamlarını vermiştir.

Tezcan, kelimeleri “*Çadunum, ziregüm, dölegüm!*” okumuş ve yazdığı notta ikinci kelime için “*Yazılışı <·| }| olan sözcüğün <· } ziregüm yerine yanlış yazılmış olduğunu kabul ediyorum. Fa. Zirek ‘anlayışlı, hünerli, akıllı’ yazı dilinde olduğu gibi ağızlarında da yaygındır.*” (DKON: 71) diyerek Derleme Sözlüğü’nde kelimenin tespit edilmiş yakın anlamlarına dikkat çekmiştir. Tezcan, üçüncü kelime için şöyle der: “*Buradaki dölek de ‘temkinli’ anlamındadır; TarS. 1231’de verilen öteki anlamları: ‘mutemet, dürüst, temkinli, vakarlı, sakın, itaatli, edepli’; DerS. 1577 dölek ‘uslu, terbiyeli, ağırbaşlı’; ‘uyanık, dikkatli, uysal, eli işe yatkın, dürüst, ciddi, mert’, 1578 ‘boyu bosu güzel olan.’*” (DKON: 71).

Ben, kelimeleri Tezcan gibi okumuş ve Tezcan’ın notuna gönderme yapmıştım (Özçelik 2005: 346). Şimdi her kelimeyi birer başlıkta ele alarak düşüncelerimi ve yeni okuyuşumu belirteceğim:

1. **çavunum** ⊙⊙⊙⊙⊙ → çadunum ⊙⊙⊙ ⊙⊙

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi kelime ‘*kavunum*’ ve ‘*kadunum*’ olmak üzere iki şekilde okunmuş ve anlamlandırılmıştır.

Ben, kelimenin metinde yanlış yazılmış olduğunu <⊙⊥ β⊙ ‘*kadunum*’ şeklinde yazılması gerektiğini düşünüyorum. Dede Korkut’un başka yerlerinde geçen ‘*kadun*’ kelimesinin örnekleri ve metindeki yazılışları şöyledir:

Drs.16a.4: *kadunum* <⊙⊥ β⊙

Drs.70a.12: *kadun* ⊥ β⊙

Drs.89b.6: *kadun* ⊥ β⊙

Drs.70a.1: *kadun* ⊥ β⊙

Yukarıdaki ilk üç örnekte (⊥ β⊙) ünlüler gösterilmiştir. Bu durum bize Drs.8a.11’de *dal* () yerine *vav* (⊥) yazılmış olduğunu açıkça gösteriyor.

Bu cümle Dirse Han’a aittir ve kendisi bir beydir. Dede Korkut’ta *kadun* kelimesi bir unvan olarak sadece beylerin eşleri için kullanılmıştır (bunun için bk. Özçelik 2005: 35-37). Bu nedenle burada bir beyin eşine *kavunum* şeklinde seslendiğini düşünmek doğru kabul edilemez. Nitekim *kavun* kelimesi Dede Korkut’ta hiç geçmez.

2. <⊥ ⊥⊥ **viregüm, diregüm, ziregüm** → *veregüm*; *verek*: verimli, münbit, doğurgan

Ergin’in kelimeye “*virek kavun?*” (DKKII: 314) şeklinde anlam vermiş olması, bu konuda tereddütlü olduğunu gösteriyor. Gökyay’ın ‘*diregüm*’ (DKK: 339) okuyuşu ise kabul edilemez. Çünkü, *direk* Dede Korkut’ta toplam üç yerde geçmiş olup örneklerin hiçbiri eşlerden biri için kullanılmamıştır. Tezcan ve Özçelik ise yanlış yazılmış düşüncesiyle kelimeyi *zirek* okumuşlardır ki bu kelime de Dede Korkut’ta hiç geçmez.

Türkçede *bitek* kelimesi *verimli* anlamındadır. Bundan hareketle *verek*, “*verimli, münbit, doğurgan*” anlamında yorumlanabilir ve bu anlam metnin bütünlüğüne gayet uygun düşer. Konu çocuk sahibi olup olmamaktır. O halde Dirse Han eşini çok sevdiğinden kendisini doğurgan biri olarak görmek isteyebilir ve bu psikolojinin etkisinde onu *doğurgan* olarak niteleyebilir.

3. **düvlegüm** <⊥↔⊥ → *dölegüm*; *dölek*: doğurgan, çok ürün veren, münbit (tarla)

Ergin’in kelimeyi “*düvlek kavun?*” şeklinde okuyup anlamlandırması metne uygun düşmüyor. Diğer araştırmacıların *dölek* okuyuşları doğru olmalıdır. Ancak *dölek* için verdikleri anlamlar metne uygun düşmüyor. Bence kelimenin anlamını doğru tespit etmek için öncelikle burada geçen olayı özetlemek gerekiyor: Bayındır Han, Oğuz beylerine ziyafet verir ve davetine gelen beylerden oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oğlu kızı olmayanları ise kara otağa oturtur. Davete katılan Dirse Han, içinde kara keçe serili kara otağa oturtulur, önüne kara koyun yahnisi getirilir. Bunun sebebini sorunca kendisine şöyle cevap verilir: “*Hānum, bu gün Bayındır Hāndan buyruk şöyledür kim: Oğlı kıızı olmayanı Tanrı teŌālā qarğayubdur, biz dahu qarğaruz’ demişdür*” (Drs.8a.2-3). Dirse Han, bu cevap üzerine kalkarak evine gider ve yukarıdaki dizelerle başlayan soylamada önce eşine Bayındır Han’ın davetinde başından geçenleri özetler, ardından şu dizelerle sözünü sürdürür:

“Sendenmi-dür bendenmi-dür;

Tanrı teŌālā bize bir batman oğul vèrmez, nedendür?”

Dirse Han’ın *soylamada* söylediklerinden eşini çok sevdiğini ve kendisinden vazgeçemediğini, ancak çocuk sahibi olmak istediğini anlıyoruz. Bir kadının en önemli özelliklerinden biri onun doğurganlığıdır. Bu durumda metinde <⊥↔⊥ şeklinde yazılmış olan kelimeyi “*döl: soy, nesep*” isim kökü ile ilişkilendirerek *dölek* okumak gerekir. Nitekim, Derleme Sözlüğü 1578’de *dölek* kelimesinin

Kayseri ve yöresinde “*çok ürün veren*” anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Dede Korkut’ta ‘*döl al-*’ deyimini -bir yerde de olsa- geçmektedir:

Drs.31b.6: “**Dölin** almakdan şafān varısa, Şökli Melik, çara gözlü kızuñ varısa gêtür, Qazana vèr. Mere kâfir, senüñ kızuñdan oğlı toğsun, siz anı Qazan Bege qarım qoyasız”

Bu durumda ‘*verek dölek*’ kelimelerinin birlikte bir ikileme oluşturduğu ve ‘*doğurgan*’ anlamında kullanılmış olduğu söylenebilir: Hatunum, doğurganım.

Drs.19b.12, 57a.3, 104b.2 (ME 35.12, 110.3, 205.2) **beze miskîn**: düşkün yoksul (ikileme)

“Beze miskîn umudı”

Yukarıdaki cümle, Dede Korkut’taki satır ve sayfa numaralarını verdiğim üç yerde geçiyor. Cümlede geçen “*beze miskin*”in bir ikileme olduğu anlaşılıyor. Ancak, araştırmacılar bu ikilemeyi söz dizinlerinde iki ayrı yerde işlemişlerdir. Araştırmacıların Dresden nüshasında geçen örnekleri anlamlandırılması ve tercümesi şöyledir:

Araştırmacı	Anlam	Tercüme
M. Ergin	“beze (f.) zavallı, miskin, biçare, suçlu, günahlı” (DKKII: 45) “miskîn (ar. miskîn) miskin, zavallı” (DKKII: 215)	“Zavallının biçarenin ümidi” (1972: 28, 85, 161)
O. Ş. Gökyay	“beze (Fa.) fakir, yoksul, nasipsiz, ümitsiz.” (DKK: 175) “miskîn (A.) aslâ bir nesneye malik olmıyan, fakir, kahrılı, kahra uğramış, zayıf, halsiz, hasta, fakir, zavallı.” (DKK: 259)	“Yoksul kimsesizin umudu” (1995: 42, 74) “Yoksul güçsüzün umudu” (1995: 122)

Bu ikileme, Vatikan nüshasında beş yerde geçer. M. S. Kaçalın de Vatikan nüshası üzerine yaptığı çalışmada (2006) ikilemeleri şöyle okumuş ve sözlükte her iki kelimeyi ayrı madde yaparak aşağıdaki anlamları vermiştir:

Okuma	Anlam
“beze miskin umudu” (Vat.79b.9-10)	“beze (<Fa. baza) âciz” (KBO: 310)
“beze miskin ümîdi” (Vat.84a.6, 91b.8, 101a.5)	“miskîn: (<Ar. s-k-n) yoksul” (KBO: 323)

Bu durumda araştırmacıların sözlükte kelimelere verdikleri anlamlarla tercümelerinin çeliştiği açıkça görülüyor. Her iki nüshada ikileme olan bu şeklin söz dizinlerinde “*beze miskîn: düşkün yoksul*” şeklinde işlenmesi ve tercümenin buna göre yapılması gerekir.

Drs.29a.5 (ME 54.5) Metinde fazladan yazılmış kelime: **bêli** → < >

“Boyı uzun bêli ince Borla Hâtûn” → “Boyı uzun **bêli** < > Borla Hâtûn”

Bugüne kadar araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen *béli* kelimesinin önünde yazılmamış bir sıfat (*ince*) bulunduğunu düşünerek '*béli ince*' şeklinde tamir ederek okumuşlardır:

“Boyu uzun *béli* [*ince*] Borla *Hâtün*”

Ancak Borla Hatun'un adı Dede Korkut'ta toplam 13 defa geçer ve 10 örnekte sadece *boyu uzun Borla Hatun* şeklinde anılır:

Drs.21a.8: “*Çırık ince* bellü kızıyla **Boyu uzun Borla Hatun** yesür gétدی.”

Drs.25b.12: “*Çırık ince* bellü kızıyla *helälün* **Boyu uzun Borla Hatun** ağlayuban şundan geçدی,”

Drs.27b.5: “**Boyu uzun Borla Hâtün**ını gétürüp sağraş sürdürmek gerek”

Drs.27b.6: “**Boyu uzun Borla Hâtün**] bunı eşitdi, yüregiyile cânına odlar düşدی.”

Drs.28a.4: “**Boyu uzun Borla Hâtün**, oğlunuş yamacına geldi”

Drs.31a.7: “*Çırık ince* bellü kızıla **Boyu uzun Borla Hatun**ı gétürmişüz”

Drs.58a.4: “*Çazan Begün hatunı* **Boyu uzun Borla [Hatun]** kaçadı, eydür”

Drs.69b.4: “*Hân kıızı* **Boyu uzun Borla Hatun** *Çazanun* geldügin eşitdi.”

Drs.76a.6: “*Meger, hânım*, **Boyu uzun Borla Hatun** oğlancuğunu anđı”

Drs.78b.1: “**Boyu uzun Borla Hatun** *çara tuğın kâfirün* *çılıcladı*, yere *şaldı*.”

Diğer üç örnekte ise sadece *Borla Hatun* şeklinde anılır:

Drs.30b.12: “*Çırık ince* bellü kızıla **Borla Hatun**ı gétürübdürürsin,”

Drs.58a.7: “**Borla Hatun** eydür”

Drs.59a.9: “**Borla Hatun** eydür”

Bu durumda yukarıdaki cümlede üzerinde durduğumuz *beli* kelimesinin metne fazladan girmiş olduğu anlaşılıyor ve tamlamanın “*Boyu uzun < > Borla Hâtun*” şeklinde okunması uygun görünüyor.

Drs.54a.5, 7, 8 (ME 104.5, 7, 8) *bulış-* fiilinin kullanıldığı anlamlar

“*Beyrek adlı bir yigide bulışmadunmı?*”

Ergin, söz dizininde *bulış-* fiili için “*buluşmak, rastlamak, karşılaşmak*” (DKKII: 61) anlamlarını vermiştir. Gökyay, fiile “*karşılaşmak, tesadüf etmek, rastlaşmak, görüşmek, bir araya gelmek*” (DKK: 181) anlamlarını vermiştir. Bu anlamların bir kısmı doğrudur ancak verilen anlamlar bütün örnekleri kapsamamaktadır.

Dede Korkut'ta *bulış-* fiili toplam altı yerde geçer: Yukarıdaki cümle, aynı soylamada üç defa geçer ve bu cümlede fiil *karşılaşmak* anlamında kullanılmıştır. *Beyrek*'in kız kardeşi, ozan kılığına girmiş olan ağabeyine “*Beyrek adlı bir yigitle karşılaşmadın mı?*” diye soruyor.

Fiilin bir örneği *görüş-* anlamında kullanılmıştır. *Deli Dumrul*, eşiyle görüşmek için *Azrail*'den şöyle izin ister:

Drs.85a.2: “*Hâsretüm vardır, bulışayım*”

Fiilin bir örneği anlatıcı ozan tarafından *kavuş-* anlamında kullanılmıştır.

Drs.108a.5: “*İki hâsret birbirine bulışdılar*”

Fiilin bir örneği de *Basat* tarafından *çarpış-* anlamında kullanılmıştır.

Drs.114a.6: “*Begler, çardaş oğrına Depegöz ile bulışuram, ne buyurursız?*”

Bu örnekle ilgili olarak Türkiye Türkçesinde *karşılaşma* kelimesinin *müسابaka* anlamında kullanıldığını da hatırlatmalıyız.

Drs.54b.13 (ME 105.13) **virürler, vèür[ler]** → girür

“Dügünde elüme қаftan 𐌲 𐌶 vèür → 𐌲 𐌶 girür, gerü қаftanuңuz vèreyim”

Bugüne kadar araştırmacılar, yukarıdaki cümlede geçen ve 𐌲 𐌶 şeklinde yazılmış olan problem kelimeyi *virürler* veya *vèür[ler]* şeklinde tamir ederek okumuştur.

Yukarıdaki cümle, Vatikan 78b.5’te şu şekildedir:

“Dügünde қаftan elüme girürse, gene қаftanuңuzı vèreyin”

Bu cümlede *ele gir-* deyiminin ‘*elde edilmek*’ anlamında kullanıldığı açıkça görülüyor. Deyim günümüzde Türkiye Türkçesinde *ele geç-* şeklinde yine ‘*elde edilmek*’ veya ‘*yakalanmak*’ anlamlarında kullanılmaktadır. Buna göre Dresden 54b.13’te geçen bu cümlede de aynı deyim geçmiş olmalı ve tamir yukarıda gösterilen şekilde yapılmalıdır. Deyimin Dede Korkut’un başka yerlerinde geçen örnekleri de bu tamirin doğruluğunu gösteriyor:

Drs.52b.2-3: “...bir atdur **elüme girdi**. Életeyim, şaklayayım”

Drs.73a.3: “Қарı düşмен татар оғлі **elümüze girmişiken** cezāyılı öldürelüm”

Drs.81a.8: “Al қанатлу ÓAzrāyil menüm **elüme girse** öldüreydüm”

Drs.81b.3: “men seni gëñ yërde isteridüm, tar yërde eyü **elüme girdüñ** olamı?”

Drs.140b.9, 141a.10, 141b.10, 142a.6 ve 142b.2: “**Elüñe girmiş iken**, mere kâfir, öldür meni yitür meni”

Drs.57b.1 (ME 111.1) **қul қараваř** (ikileme)

“Çetirli otaқmı dilersin, **қul қараваřmı** dilersin...”

Yukarıdaki cümlede geçen ikilemenin her iki nüshada geçtiğı diğer yerler ve kullanılış şekilleri şöyledir:

Drs.59b.1: “Hān kızınuñ évinde **қul halāyıқ** dükenmiş”

Drs.61a.2: “**Қulum halāyıғum**, saңa қırнақ olsun”

Drs.89a.11: “**Қul қараваř** gëtüreyim, hünер göstereyim.”

Vat.81b.3: “Hān kızınuñ évinde **қul қараваř** қалмайup”

Vat.82b.6: “**Қulum қалāyıғum**, saңa қırнақ olsun”

Drs.59b.3 (ME 115.3) tırnaқ yonuң → tırnaқ yunuң

“[Hān қızı sensin beli]

Men bu yërden gèdeli delü olmış,

(13) san delim aғca қарлар yağmış, dize yètmiş,

Hān kızınuñ évinde **59b** (1) қul halāyıқ dükenmiş,

Maşraba almış, şuya varmış,

Bileginden (2) on parmağını sóvuđ almış,
Kızıl altun gétürüñ, hân kızına (3) tırnağ \wedge ©{ } yonuñ → yunuñ,
ÓAyb-luca hân kızını, ere varmağ ÓAyb olur”

Yukarıdaki soylamanın sonunda geöen ve metindeki yazılışı gösterilen fiil araştırmalarda hep *yon-* kökü ile ilgili olarak düşünölmüş ve *yonuñ* şeklinde okunmuştur. Fiilin araştırmacılar tarafından *yonuñ* şeklinde okunmasının sebebi önündeki *tırnağ* kelimesi olmalıdır. Fiilin doğru şekilde tespiti için soylamadaki diğer dizelerin konusuna, söyleniş sebebine bakmak, ne anlam ifade ettiğini bilmek ve önceki, sonraki olayları hatırlamak gerekiyor. Soylamanın başında Beyrek şöyle diyor:

“Ben buradan gideli fırtına ıkmaş,
oka karlar yağmaş, dize yetmiş,
Han kızının evinde kul hizmeti kalmamış,
Su testisi almış, suya gitmiş,
Bileğinden on parmağını soğuk almış (üşütmüş)”

Banı iek, oynamaya kalkmadan önce yenlerini çekerek ellerini gizlemiştir. Beyrek, Banı iek’in bu davranışını -yukarıdaki sözleriyle- üşümüş olmasına bağlayarak yorumlamıştır. Yani aslında bu davranışı yorumlayarak alttan alttan Banı iek’i eleştirmektedir. şimdi sormamız gereken soru şudur: Banı iek oynarken neden ellerini saklamıştır? Bu sorunun cevabı soylamanın hem öncesindeki hem sonrasındaki olaylarda vardır. Hikayenin başında Beyrek, Banı iek ile at ve ok atma yarısı yapmış, güreşmiş daha sonra kendisini *üç öpiüp bir dişlemiş*, parmağına nişan yüzüğü geöirmiştir. Oysa Beyrek’in yüzüğü hala Yalancı oğlu Yaltacuk’a varmak üzere düğünü yapılmakta olan Banı iek’in parmağında durmaktadır. Banı iek, yüzüğün görünmesini istemediğinden ellerini saklamaktadır. Nitekim Deli ozan kılığındaki Beyrek, bu soylamadan sonra, Banı iek’in soruları üzerine, başka soylamalar ile bütün olup bitenleri tek tek sayar, kendisine ait olduğunu söyleyerek Banı iek’ten yüzüğünü ister. Kız, yüzüğün Beyrek’e ait olmadığını yüzükte nişanlar bulunduğunu söyler ve Beyrek’ten nişanları saymasını ister. Beyrek de kendisiyle yarıştığını, güreştiğini ve onu öperek parmağına yüzüğü geöirdiğini şöyle söyler:

Drs.60a.6-12: “Alan řabāh, hân kızını, yerümden tırnadum mı?
Boz ayđırıñ beline binmedüm mi?
Senüñ evüñ üzerine řıđın geýik yıđmadum mı?
Sen meni yanuğa kıđırmadıñ mı?
Senüñile meydānda at apmaduđ mı?
Senüñ atıñı menüm atum geömedimi?
Oh atanda men senüñ oñuñı yarmadum mı?
Güreşde men seni baş[ma]dum mı?
Üç öpiüp bir dişleyüp
Altun yüzüği barmağuğa geöürmedüm mi?
Seviřdüđüñ Bamsı Beyrek men degülmiyem?”
O halde Beyrek, soylamadaki şu dizelerde ne demek istiyor?
“Kızıl altun gétürüñ, hân kızına tırnağ yunuñ,
ÓAyb-luca hân kızını, ere varmağ ÓAyb olur”

Şimdi de şu sorunun cevabını araştırmak gerekiyor: *Kızıl altın* getirilmesi ile tırnağın yıkanması arasındaki ilgi nedir? Banı Çiçek neden ayıplıdır, ayıplı şekilde ere varmak ne demektir?

Yukarıda belirttiğim gibi Banı Çiçek'in ayıbı, Beyrek'in takmış olduğu nişan yüzüğü parmağında başka bir erkeğe varacak olmasıdır. Beyrek, bu nedenle Banı Çiçek'in parmağındaki yüzük durduğu sürece evlenemeyeceğini, yüzüğü çıkarması ve başka bir yüzük takması gerektiğini, nişanlı bir han kızının başka bir erkekle evlenmeye kalkışmasının ayıp olduğunu söylüyor.

Araştırmacıların fiili *yonuş* şeklinde okumasının sebebi önündeki *tırnağ* kelimesinin bulunmasıdır. Oysa soylamanın bu kısmı Vatikan 81b.4-5'te şöyle geçer:

“Kızıl altın götürüñ, barmağ yunayım,

Ağ gümüş götürüñ tırnağ yunayım

ÓAyıbluca hân kıızı, ere varmağ Óayb olur”

Parmak için *yonmak*'tan söz edilemeyeceğine göre metinde fiilin *yun-* olması gerektiği açıktır. Ayrıca burada *ayb* kelimesi nedeniyle *aybın yıkanması* veya *aybın temizlenmesi* gibi bir düşünce üzerinde de durmak gerekiyor. Buradaki *Óayıblu* kelimesi ise *kusurlu* anlamındadır ve Banı Çiçek için söylenmiştir; kendisinin ayıbı ise nişanlı olduğu halde başka bir erkeğe varacak olmasıdır. Dede Korkut'ta kelimenin bu anlamı ile ilgili diğer örnekler şunlardır:

Drs.59a.3: “Dağı Óaybuş açaram, bellü bilgil”

Drs.59a.7: “olanca Óaybumuzu [başumuzu] kaçdı.”

Drs.59b.5: “Mere delü ozan, men Óayblumıyam kim maña Óayb koşarsın”

Beyrek'in burada parmaktaki ayıbı yıkamak için *kızıl altın* istemesi kendisine ait yüzüğü istemesi ile ilgilidir. Beyrek kızdan ayıbı olan nişan yüzüğünü çıkarmasını ve başka bir yüzük takmasını istiyor.

Drs.96b.8 (ME 189.8) **terkisi bağı** → terkeşi bağı

“Aķıncıların | · μ terkeşi bağı, üzengüsi kayışı üzilür, dikmege gerek olur,”

Ergin, yukarıdaki cümlede geçen ve metindeki yazılışı verilen kelimeyi “*terkeş*” okumuş ve “*terkeş, ok kuburu, sadak, okluk*” (DKKII: 288) şeklinde anlam vermiştir. Ergin, cümleyi “*Aķıncıların okluğunun bağı, üzengisinin kayışı kopar, dikmek için lâzım olur*” (1971: 148) şeklinde tercüme etmiştir. Gökyay, kelimeyi “*tirkeş*” (DKK: 91.24) okumuş ve aynı şekilde anlamlandırmıştır (DKK: 293). Tezcan ve Özçelik ise, kelime yazım yanlışlığı yapılmış düşüncesiyle, “*terkisi*” şeklinde okumuşlardır. Tezcan, yazdığı notta konuyla ilgili olarak şu görüşe yer veriyor: “...buradaki sözcüğün | · μ terkisi olması gerektiği açıktır; yine bir çekimleme yanlışlığı karşısında; ‘Aķıncıların terkisinin bağı, üzengisinin kayışı kopar’ Terki bağı eyerin arkasından iki yana sarkan, hafif şeylerin bağlandığı kayışlardır.” (DKON: 263).

Bence burada bir yazım yanlışlığı yoktur. Hem kelimenin yazılış şekli hem de sözün geliş cümlede *akıncıların terkeşi bağı* ve *üzengüsi kayışı* olmak üzere iki tamlama bulunduğunu gösteriyor. Nitekim, bir okluğun da bağı olmalıdır.

Ayrıca, kelimenin Vat.59a.5'teki yazılışı ve harekelenişi de Dresden'e uygundur. Bu durumda Ergin'in okuyuşunun ve tercümesinin doğru olduğu anlaşılıyor.

Drs.107a.2 (ME 210.2) **güç et-**: zulmetmek

“Yücelerden yücesin,

Kimse bilmez nécesin,

ÓAziz Tangrı
[Sen] anadan tođmaduñ,
Sen atadan olmaduñ,
Kimse rızķın yemedüñ,
Kimseye **güc ét**medüñ,
Ŗamu yérde ahadsin,
[Sen] Allāhu śamedsin”

Ergin, tercümesinde yukarıdaki *soylamada* geçen “*Kimseye güc étmedüñ*” cümlesini olduğu gibi vermiş ve dipnot düşerek “*zor göstermedin*” (1971: 165) açıklamasını yapmış; söz dizininde ise “*güç: güç, kuvvet, zor*” (DKKII: 129) açıklamalarına yer vermiştir. Gökyay da tercümesinde cümleyi olduğu gibi vermiş (1995: 124) ve söz dizininde “*güç etmek: güçlük çıkarmak; zorlamak; zulmetmek, gadretmek*” (DK: 216) açıklamalarına yer vermiştir.

Deyim, Dede Korkut’ta sadece yukarıdaki cümlede geçiyor. Bu nedenle söz dizininde *güç et-* şeklinde işlenmeli, metinde hangi anlamda kullanılmışsa o anlam verilmeli ve ona göre tercüme edilmelidir. Tarama Sözlüğü 1846’da deyimın anlamı “*zulmetmek, gadretmek*” şeklinde tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacıların dikkatinden kaçmış olmalı. Sözlükte verilmiş olan birçok örnekten biri şudur:

“*Başın kes güç idenlerin Hak bilür ki zulmedene zulm igen adl olur*” (TarS: 1846)

Marzubān-nāme Tercümesi’nde şöyle bir örnek geçer:

“*Ademiler arasında ākil kimdür? Dindar eyitdi: Çün aña güç ideler ol tahammül ide ve eli altındağına tevazu merhamet ide.*” (Korkmaz 1973: 231)

Bu durumda yukarıdaki cümlenin “*Kimseye zulmetmedin*” şeklinde tercüme edilmesi gerekir.

Drs.114b.8 (ME 225.8) **ol-**: bulunmak

“*Babasınuñ anasınuñ elini öpdü, helāllaşdı, hoş ıalun, dēdi. Depegöz olduğı Śalāhāna Ŗayasına geldi*”

Daha önce Drs.7a.10 notumda ‘ol-’ fiilinin ‘*bulunmak*’ anlamında kullanıldığını örnekleri ile vermiştim. Fiilin yukarıda verdiğim altı çizili tamlamada geçen cümlede de bu düşünceyi destekleyen güzel bir örneği geçmektedir. “*Depegöz olduğı Śalāhāna Ŗayası*” tamlaması,z “*Tepegöz’ün bulunduğu...*” şeklinde anlaşılmalıdır.

Drs.124a.7 (ME 244.7) **-duğından** (zarf-fiil)

“*Alaca atlu Şekli Melik ıatı puşmış,*

Puşduğından ıara tağlara tuman düşmiş.”

Tezcan, yukarıdaki metinde ve Drs.125b.13’te “*pus-*” okunacak şekilde yazılmış olan kelimenin yanlış yazılmış olduğunu, kelimenin “*puş-: öfkelenmek*” olması gerektiğini tespit etmiştir (DKON: 333 ve 336-337). Burada “*puşduğından*” şeklinde kullanılmış olan kelimedeki *zarf-fiile* dikkat çekmek istiyorum. Ergin (DKKII 1991) ve Cemiloğlu (2001), “*-duğından*” *zarf-fiilini* işlememiştir.

Drs.137a.10, 147a.8 (ME 270.10, 290.8) **elinden al-**: kurtarmak

“*[Segrek] ıanlı kāfir elinden ıartaşcuğın tartup aldı*” ve

Drs.147a.8: “[Uruz] anlı k fir **elinden** babasını tartup **aldı.**”

Yukarıdaki iki örnekte ‘*elden al-*’ deyimini kurtarmak anlamında kullanılmıştır. Başka yerlerde ise DERY dengi olan ‘*elden kurtul-*’ deyimini kullanılmıştır:

Drs.45a.2-3: “Y  pes nece **urtıldı**u, Deli araruu **elinden**?”

Drs.81a.9: “yaı yigid u c nı anuu **elinden urtar**aydım d rid u.”

Drs.139b.8-9: “Anuu **elinden** ne  l m z ne dir m z **urtul**urumuş.”

Kaynaklar

-   CEMİLOĞLU İsmet, **Dede Korkut Hik yeleri  zerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme**, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 2001.
-   **Derleme Sözlüğü** I-XI c., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1965-1979.
-   ERĐİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971.
-   ERĐİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)**, Türk Dil Kurumu Yayınları: 169, Ankara 1989.
-   ERĐİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı II (İndeks-Gramer)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
-   GÖKYAY Orhan şaik, **Dede Korkut Hik yeleri**, Dergah Yayınları, İstanbul 1995.
-   GÖKYAY Orhan şaik, **Đedem Korkudun Kitabı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 2000.
-   KAÇALİN Mustafa S., **Đedem Korkudun Kazan Bey Oğuz-n mesi**, Kitabevi, İstanbul 2006.
-   KORKMAZ Zeynep, **Marzub n-n me Tercümesi**, Dil ve Tarih-Coğraya Fakültesi Yayınları: 219, Ankara 1973.
-   ÖZÇELİK Sadettin, **Dede Korkut Araştırmalar, Notlar/ Dizin/ Metin**, Gazi Kitabevi, Ankara 2005
-   ÖZÇELİK Sadettin, **Dede Korkut  zerine Yeni Notlar**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.
-   ÖZÇELİK Sadettin, “Dede Korkut Metinleri  zerinde Yeni Düzeltmeler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi VII/1**, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2007, s.97-109.
-   TEZCAN Semih, **Dede Korkut Oğuznameleri  zerine Notlar**, Yapı Kredi Yayınları: 1457, İstanbul 2001.
-   TEZCAN Semih; Boeschoten, Hendrik, **Dede Korkut Oğuznameleri**, Yapı Kredi Yayınları: 1441, İstanbul 2001.
-   **Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara 1977.

Kısaltmalar

-   **DerS:** *Derleme Sözlüğü*.
-   **DKK:** Gökyay, Orhan şaik (2000).
-   **DKKII:** Ergin, Muharrem (1991).
-   **DKON:** Tezcan, Semih (2001).
-   **Drs.:** Dede Korkut’un Dresden nüshası.
-   **ME:** Ergin, Muharrem (1989).
-   **TarS:** *Tarama Sözlüğü* (1977).
-   **Vat.:** Dede Korkut’un Vatikan nüshası.